

Romano džaniben

časopis romistických studií | 19. ročník | **1/2012**

Je budoucnost romské literární tvorby na internetu?

1. Úvod

Od pomyslného položení základního kamene romskému psaní v tehdejší socialistickém Československu uplynulo již více než padesát let. Dnes už jen těžko odhalíme, kdo první kámen skutečně položil. Bylo jich totiž patrně hned několik a byli i tací, kteří s jejich kladením výrazně pomáhali. Byla to Elena Lacková, které v roce 1956 Československé divadelní a literární jednatelství vydalo ve slovenštině psanou divadelní hru *Cigánský tábor?* Nebo můžeme za zakladatele romské literární tvorby považovat Andreje Giňu, který již v první polovině šedesátých let sbíral a zapisoval příběhy Romů ve svém okolí, na Rokycansku? Osobně bych se přiklonil k názoru, který nedávno romistka Helena Sadílková uvedla v rozhovoru pro romské číslo časopisu PLAV: „*O různých lidech se v medailonech píše, že jsou nejstarší a první. Já si ale myslím, že to není tak podstatné.*“ (Houdek, 2011: 2-7.)

Byl to právě Svaz Cikánů-Romů, první romská organizace vzniklá v srpnu 1969, který dával prostor Romům samotným – ať už k řešení vlastních sociálních problémů, tak k prezentaci svojí hudební, taneční, výtvarné a v neposlední řadě také literární produkce. Od roku svého ustavení začal Svaz vydávat věstník, jenž od roku 1970 vycházel pod jménem *Romano ľil* (Romský list). Postupně se do něj krom informací o činnosti organizace začaly dostávat také díla Romů, kteří měli potřebu písemně se vyjádřit, podělit se o své pocity, zejména v reakci na postupný rozpad tradičních romských hodnot v důsledku asimilační politiky komunistického režimu (Hübschmannová, 2000: 142). Byla to Tera Fabiánová, kdo podle všeho jako první právě na stránkách *Romano ľilu* použila romštinu a již samotnou k užití romštiny motivovala Milena Hübschmannová, která celou řadu romských autorů v psaní výrazně podporovala (Houdek, 2011: 2-7).

Po zrušení Svazu došlo také v souvislosti s normalizací a znovu zavedenou snahou o potlačení sílících etnoemancipačních snah Romů k útlumu publikace romsky psaných textů. Jedinými vydavatelskými počiny, které se podařilo během tohoto období sahajícím až k Sametové revoluci realizovat, byly: sbírka romské poezie *Romane gila* (Romské písně) vydaná roku 1979, dvojjazyčný neprodejný sborníček romských přísloví *Lačo lav sar maro* (Dobré slovo je jako chleba) vy-

Jana Hejkrliková, Praha 2011 |
foto Lukáš Houdek

Erika Olahová, Česká Třebová 2008 |
foto Lukáš Houdek

daného Kulturním domem hlavního města Prahy roku 1985 a o rok později výbor romských hádanek a anekdot *So hin pro svetos jekhbuter?* (Čeho je na světě nejvíc?) vydaných u stejného nakladatele, opět jako publikace neurčená k prodeji (Hübschmannová, 2000: 140). Jistou platformou, kde byla prezentace prací romských autorů možná – ať už v romštině nebo v jednom z majoritních jazyků – byl Československý rozhlas, jehož byla Milena Hübschmannová v určité době redaktorkou (Sadílková, 2006: 29), nebo některý z nově založených romských dramatických a tanečních souborů, jejichž činnost byla na rozdíl od jiných projevů romské kultury usnesením vlády ČSSR č. 231/1972 povolena – např. taneční soubor *Perumos/Hrom*, sokolovské divadlo *Romen* či pěvecké soubory *Amare Neni/Naše tety*, *Čerčeň/Hvězda* apod. (Hübschmannová, 2000: 139).

Zlom potom nastal po roce 1989, který vedle zhoršení socioekonomické situace většiny Romů (jak sami romští pamětníci často vzpomínají) a nárůstu protiromských nálad naopak přinesl také podporu národnostní rozmanitosti ze strany státu a tak i podporu národnostního tisku a publikací v menšinových jazycích. V té době například vzniklo nakladatelství *Romaňi čhib* (Romský jazyk), které se zaměřovalo na vydávání romsky psaných děl – ať už jen v romštině nebo v romsko-české edici. Povídky a básně romských autorů byly také hojně prezentovány v dobových romských periodících. Romští literáti, kteří v této době stáli u explozivního zrodu romské literatury, jak jej nazývala Milena Hübschmannová (Hübschmannová, 2000: 139), na ni dnes s nostalgií vzpomínají. Pamatují si ale také na problémy s distribucí těchto časopisů, které díky nesystematičnosti práce v některých případech končily v popelnících za branami redakcí.

Nové milénium potom přineslo značný pokles množství romského tisku, a tedy i citelné zúžení, s trochou nadsázky, téměř bezedného prostoru pro prezentaci romské literární tvorby. Některým autorům se naopak podařilo (a dále daří) svá díla za asistence romistů a jiných podporovatelů, vydávat knižně u renomovaných neromských nakladatelství, ve kterých je také kladen důraz na větší důslednost při redakci. Důkazem toho jsou například knihy Eriky Olahové (*Nechci se vrátit mezi mrtvé*, 2004, a *Matné zrcadlo*, 2007, nakladatelství Triáda), výbor z humorných povídek Gejzy Horvátha (*Trispras*, 2006, nakladatelství G plus G), vzpomínkové vyprávění Ceiji Stojky (*Žijeme ve skrytu*, 2009) a magicko-realistický román Matéo Maximoffa (*Sudba ursitorů*, 2008, oboje nakladatelství Argo) atd. Muzeum romské kultury také v roce 2008 vydalo antologii romské prózy s názvem *Čalo vodi/ Sytá duše*, která je prozatím jediným reprezentativním výbo-rem z romské literatury.

Současná neromská nakladatelství si náměty pro své knihy pečlivě vybírají. Proto v dnešní době už nedostane prostor pro zveřejnění své tvorby takové množství autorů, jak tomu bylo krátce po změně režimu. Řada literárně činných Romů, kteří zažili vliv Mileny Hübschmannové na rozvoj romské literatury, se často shodují v tom, že pro ně s její smrtí neodešla jen nenahraditelná přítelkyně, ale že s ní také ztratili možnost svou tvorbu veřejně prezentovat. Někteří tak s tvořením na čas s určitou letargií přestali, jiní píšou „do šuplíku“ a čekají, až je někdo objeví. Iniciativních autorů, kteří svými díly nakladatelství pravidelně obsílají, je poskrovnu.

2. Čtou romsky psané texty především Romové?

„*Já si to stejně radši přečtu česky, jsem tak zvyklá,*“ odpověděla dvaasedesátiletá Květa Tůmová, vášnivá romská čtenářka (a obdivovatelka Jirásky), na čtení z romských literárních textů v Knihovně Václava Havla na mou otázku, zda čte povídky svých romských přátel – Ilony Ferkové a Andreje Gini – ve své mateřštině. Přesně tím vystihla jeden z největších „problémů“ romské literatury.

Českému jazyku se děti systematicky učí od první třídy základních škol (včetně dětí romských), kdy si postupně osvojují jeho gramatickou strukturu i to, jak se jejich mateřština zapisuje a čte. Učí se také s psaným textem komunikovat, tedy vnímat jeho sdělení a opět své vlastní myšlenky projektovat na papír. Do dnešní doby ale u nás neexistuje na základní úrovni institucionalizovaná výuka romského jazyka, v rámci které by se mohli Romové, podobně jako v případě češtiny, naučit také svou mateřštinu (pokud romštinu ovládají a je jejich prvním jazykem) zapsat a přečíst. Z toho důvodu je pro většinu Romů poměrně náročné text psaný jazykem, který byl donedávna výhradně jazykem mluveného projevu, číst. „*Já si to vždycky musím přečíst nahlas, abych to slyšela, a pak až teprve vnímám,*

Iveta Kováčová, Praha 2011 |
foto Lukáš Houdek

Eva Danišová, Česká Třebová 2010 |
foto Lukáš Houdek

o čem to je,“ doplnila své vysvětlení paní Tůmová. Navíc do hry vstupuje také nářeční rozrůzněnost romštiny, a tudíž možná určitá odcizující odlišnost jazyka autora z jedné subetnické skupiny pro čtenáře ze skupiny jiné. Pro samotné Romy je potom zcela logicky snazší číst v jazyce, který si pečlivě prostřednictvím vzdělání osvojili nejlépe, v našem případě česky nebo slovensky.

S obdobným problémem se potýkali také začínající romští literáti. Ilona Ferková mi několikrát popisovala, jak diskutovala s Milenou Hübschmannovou, která ji k zapsání příběhů, jež Ilona vyprávěla, pobízela. „*Byla to právě ona, kdo mi řekl: ‚Piš tak, jak to vyprávíš!‘ A já ji poslechla. Nemohla jsem věřit tomu, že se dá romsky psát. A o to víc jsem byla překvapená, když jsem romsky začala psát i já. Najednou jsem začala být na svůj jazyk pyšná. Psaní v mém mateřském jazyce mi dodávalo sebeúctu.*“ (I. Ferková, cit in: Sadílková, 2012: 41)

Za největší úskalí, se kterým se musí romská literatura potýkat, ale považuji její distribuci – tedy trnitou cestu od autora ke čtenáři. Knihy romských spisovatelů se často vydávají jen v malých nákladech, a přestože v některých případech vycházejí v renomovaných nakladatelstvích, mohou tato jen málokdy na romského autora vsadit a investovat peníze do jeho propagace. Proto často tyto knihy končí bez valného povšimnutí běžného čtenáře a dostávají se do rukou opět stejného okruhu romistů a proromsky naladěných lidí.

Otázkou také jistě je, do jaké míry se díla romských spisovatelů dostávají k samotným Romům a nakolik mají oni sami zájem taková díla číst (pokud obecně knihy čtou). Osobně se ale se zájmem Romů o romské tiskoviny v různých lokalitách ČR setkávám. Při každé další návštěvě hrdě hlásí, že časopis, který

jsem jim posledně v domácnosti zanechal, si přečetli „od A do Z“ a posléze koloval celou rodinou.

Podle Gabalovy analýzy žije přibližně třetina Romů v ČR v sociálním vyloučení (Analýza GAC, 2006). Můžeme tak říct, že se celá řada Romů potýká se zásadními existenčními problémy, s vysokou nezaměstnaností, a tím pádem i nedostatkem financí na základní spotřebu. Bylo by utopické očekávat, že si lidé v tak tíživé situaci budou pravidelně předplácet časopis *Romano vod'i/ Romská duše* nebo *Romano Hangos/ Romský hlas*, což ovšem nevylučuje, že si jej rádi přečtou, pokud se k nim dostane. Stejně tomu bude s knihami romských spisovatelů, které často ani regionální knihkupectví svým zákazníkům nenabízejí.

Současná multimediální doba ale otevírá různé možnosti, jak problém distribuce literární tvorby Romů vyřešit, představit ji široké veřejnosti (včetně Romů samotných) a poskytnout prostor rozmanité skupině romských autorů – jak ostříleným veteránům, tak nesmělým debutantům. Jednu z nich v předminulém roce představilo sdružení ROMEA.

3. Romové online

Sdružení ROMEA na podzim 2010 přišlo s experimentem, ve kterém vsadilo na relativně silnou pozici svého především zpravodajského serveru www.romea.cz a rozhodlo se díla romských autorů a autorek pravidelně publikovat právě na něm, a to ve speciální rubrice *Šukar laviben le Romendar/ Romové píší...* Od října 2010 do ledna 2011 tak bylo na stránkách Romea.cz publikováno třicet šest děl celkem šestnácti romských autorů z České a Slovenské republiky¹, včetně medailonů jednotlivých autorů. Čtenáři potom měli i možnost setkat se se sedmi vybranými autory² v rámci on-line rozhovorů.

České verze autorských děl byly editovány redakčním týmem ve většině případů tak, aby byla zachována autenticita textu. Jednalo se zejména o úpravy stylistické (vychýlení z vazby, užívání synonymních výrazů, rozdělení příliš dlouhých vět na kratší apod.) s ohledem na originály v romštině. Veškeré úpravy jsme ve velké míře společně diskutovali. V některých případech jsme o nich dokonce hlasovali, pokud jsme se na nich nemohli shodnout. Všechny takové změny jsme

1 Renáta Berkyová (*1985, Rimavská Sobota – SR), Pavla Cicková (*1958, Zvolen – SR), Emil Cina (*1947, Praha – ČR), Eva Danišová (*1959, Ústí nad Orlicí – ČR), Irena Eliášová (*1953, Nová Dědina – SR), Ilona Ferková (*1956, Rokycany – ČR), Jana Hejkrliková (*1959, Toužim – ČR), Gejza Horváth (*1948, Písečné – ČR), Jan Horváth Döme (*1959, Bílovec – ČR), Iveta Kováčová (*1963, Kadaň – ČR), Monika Kováčová (*1984, Modrý Kamen – SR), Karol Lazár (*1958, Čakajovce – SR), Erika Oláhová (*1957, Zvolen – SR), Martin Oláh (*1984, Prešov – SR), Vlado Oláh (*1947, Stropkov u Svidníku – SR; † 2012, Praha), Zlatica Rusová (*1951, Kameňany – SR).

2 Ilona Ferková, Irena Eliášová, Eva Danišová, Renáta Berkyová, Emil Cina a Vlado a Martin Oláhovi.

Martin Oláh, Praha 2010 |
foto Lukáš Houdek

Vlado Oláh, Praha 2010 |
foto Lukáš Houdek

konzultovali s autory, kteří vždy redigované povídky autorizovali (především e-mailem, s Erikou Olahovou ale například probíhala autorizace po telefonu). Autoři ve většině případů s naší úpravou souhlasili. Lada Viková romsky psané texty editovala zejména po gramatické stránce. Šlo tedy spíše o korekturu, než běžnou redakci textu, podle pravidel romského pravopisu, ale zároveň ve snaze zachovávat některá dialektní specifika – například délky u děl v jihocentrální romštině (nejvíce autorů tvořilo v romštině severocentrální). Většina autorů s těmito zásahy souhlasila, objevily se ale také případy, kdy se autoři proti takovým úpravám ohradili. Například manželka Emila Ciny, Věra, která manželovy texty zapisuje do počítače, nesouhlasila s úpravou zápisu několika málo míst v romsky psané verzi. Argumentovala tím, že ji to tak učila sama Milena Hübschmannová. Byla tedy přesvědčená, že její zápis je standardní. Romská verze pohádky E. Ciny „Trastoro/ Želízko“ (Cina, 2010) tak byla nakonec publikována bez redakčních zásahů. Podobně reagoval také Karol Lazár na drobné jazykové úpravy Petera Wagnera (zejména v ohledu zápisu) s tím, že jeho snacha, která mu povídky do olašské romštiny překládá, jazyk perfektně ovládá. Nakonec ale na navržené úpravy přistoupil.

Díla byla publikována většinou dvojjazyčně v romsko-české nebo romsko-slovenské verzi, přičemž romština umístěním předcházela verzi českou/ slovenskou.³

³ Tím, že bude romská verze textu předcházet verzi v majoritním jazyce, jsme chtěli dosáhnout většího podílu čtenářů v romštině, kteří si spíše povídku v romštině přečtou, bude-li prvním jazykem, který po otevření uvidí.

Díla těch autorů, kteří romštinu buď neovládají, nebo z jakéhokoliv důvodu preferují psaní v majoritním jazyce, byla uveřejněna pouze česky nebo slovensky.

Zatímco dva z autorů (Ilona Ferková a Vlado Oláh) nám svá díla zaslali pouze v romštině, většina ostatních posílala své příspěvky v česko-romské nebo slovensko-romské verzi (celkem 21 próz nebo básnických cyklů). U čtyř z těchto dvojjazyčných textů se jednalo o překlady do romštiny z majoritního jazyka. Např. Monika Kováčová, která romštinu neovládá, nechává své básně překládat do romštiny svého básnického kolegu Maroše Baloga. Ten je jednou z vůdčích osobností hnutí romských autorů KARI, které na Slovensku před několika lety vzniklo. Kováčová své básně nechává překládat zejména proto, že cítí potřebu podporovat rozvoj romského jazyka, přestože má mnohem blíže k jazyku slovenskému a romštinu neovládá. Karol Lazár svou poezii i prózu nechává překládat svou snachou do olašské romštiny, přestože je patrně jeho rodným jazykem severocentrální romština. Své rozhodnutí vysvětluje tím, že olašská romština je dle jeho názoru původnější než romština severocentrální a že předpokládá, že tak budou jeho textům spíše rozumět i Romové v zahraničí.

Dalších devět literárních útvarů bylo na webových stránkách projektu publikováno pouze v majoritním jazyce. Erika Olahová, Martin Oláh a Iveta Kováčová ovládají romštinu jen pasivně, mají blíže k češtině. Všichni z nich ale na sebe prozradili tajné pokusy o psaní v romském jazyce. Naopak Gejza Horváth, ač romsky plyně hovoří a určitou dobu dokonce vyučoval romštinu v Muzeu romské kultury, své texty píše v poslední době výhradně česky. Chce tak přilákat více čtenářů ze strany majority. Zvláštním případem je Irena Eliášová, která romštinu ovládá, ale preferuje psaní v českém jazyce. U ní je tomu tak zejména z důvodu nízké sebedůvěry v romštině tvořit. Z mých četných debat s těmi, kteří romštinou nepíší z důvodu její neznalosti, je zřejmé, že svou neznalost romštiny a z ní vyplývající neschopnost podílet se na jejím rozvoji, považují za handicap. Irena Eliášová je dobrým příkladem této skutečnosti: pod vlivem ostatních spisovatelů tvořících vedle majoritního jazyka také v romštině, se i ona začala věnovat psaní ve své mateřštině a nedávno dokončila v romštině psaný román *O kham zadžal tosarla* (Slunce zapadá ráno).⁴

3.1. Komunikace s autory a jejich reakce

Všechny ze zapojených autorů jsme oslovili sami. Byli jsme tedy těmi, kdo vyslal první impuls ke spolupráci. Oslovení autorů probíhalo s ohledem na cíle, které jsme si jako realizátoři předsevzali – a to zahrnout jak již déle publikující autory,

⁴ První kapitolu díla uvedl v překladu Karolíny Ryvolové PLAV – *měsíčník pro světovou literaturu*, vol. 11/2011, s. 32 – 35.

Irena Eliášová, Mimoň 2010 |
foto Lukáš Houdek

Gejza Horváth, Brno 2010 |
foto Lukáš Houdek

kteří však mohou být širší veřejností stále nepoznaní (např. Ilona Ferková, Vlado Oláh, Emil Cina, Gejza Horváth, Erika Olahová, atp.), tak dát příležitost i autorům dosud neznámým, kteří svá díla buď nepublikovali vůbec, nebo jen v omezené míře (např. Renáta Berkyová, Martin Oláh, Iveta Kováčová, Eva Danišová atp.). Současně jsme zamýšleli představit některé romské autory ze Slovenska, kteří nejsou v našem prostřední doposud známi, přestože na Slovensku svá díla pravidelně vydávají (např. Karol Lazár, Monika Kováčová, Pavla Cicková a Zlatica Rusová). Romští autoři v Česku i na Slovensku sdílí obdobnou historickou zkušenost, pochází z podobného prostředí a také většina z nich tvoří v severo-centrálním dialektu romštiny. Oddělovat tyto dva světy by bylo těžké, i proto, že někteří autoři, kteří dnes žijí na území České republiky, jsou stále slovenskými občany. Řada z romských spisovatelů žijících v Česku se navíc ve své tvorbě vrací do prostředí romské osady na Slovensku.

Využívali jsme již dříve vytvořené sítě kontaktů, sbírali jsme ale také tipy právě na autory (v českém prostředí) neznámé.⁵ Drtivou většinu oslovených autorů jsme potom navštívili a diskutovali jsme nad výběrem textů, které by se do projektu hodily, o jejich pohnutkách k literární tvorbě i jejich vztahu k romskému jazyku.

Reakce oslovených literátů byly různé. Všichni s publikací svých děl nakonec nadšeně souhlasili, přestože bylo patrné počáteční zklamání a rozčarování

⁵ Bohužel, s některými významnými autory se nám nepodařilo navázat spojení (např. Andrej Giňa nebo Agnesa Horváthová).

z toho, že jejich povídky a básně nebudou vydány knižně, tedy reprezentativně a hmatatelně, ale na internetu, který zejména starší generaci romských autorů není blízký, a práci s ním příliš neovládají. Někteří z autorů byli vůči účasti v takovém projektu nedůvěřiví, kvůli předchozím zkušenostem se obávali zneužití svých děl a neproplacení slíbeného honoráře. Většina z nich však byla naopak překvapena, že se po dlouhé době v oblasti romské literární tvorby rozhybávají zdánlivě stojaté vody a někdo právě jim nabízí prostor k publikaci, a k tomu všemu za honorář.

Někteří z nich oprášili starší věci „ze šuplíku“ – jako například Irena Eliášová, která nám do několika minut po telefonickém hovoru emailem nadšeně poslala téměř dvacet dosud nepublikovaných povídek, nebo Erika Olahová, která podobné množství doručila poštou. Někteří k našemu překvapení žádné dílo v záloze neměli, protože o jejich tvorbu v poslední době „nikdo nestál“, a tak tito autoři psaní na čas odložili. Vrátili se k němu až s naší „objednávkou“: Ilona Ferková začala pracovat na povídkovém cyklu „Kaštankus/ Kaštánek“,⁶ jenž je zasazen do prostředí rokycanské hospody Ural, oblíbené mezi místními Romy. Kaštánek je potom známým romským bezdomovcem, který svým vypravěčským nadáním strhává pozornost celé herny, jejíž hosté se tak na chvíli zastavují v čase a přenášejí do minulosti. Kaštánek v roli Šeherezády v průběhu několika měsíců, kdy můžeme prostřednictvím jednotlivých pokračování sledovat i jeho vlastní poměrně tragický osud, popisuje humorné i tragické historky ze života Romů v Česku i na Slovensku. Ne jinak tomu bylo například u Evy Danišové, která v rámci projektu *Šukar laviben le Romendar* publikovala sérii vzpomínek na své dětství a výchovu svojí svérázné babičky. Projekt se tak pro ni stal impulsem zapsat své tragikomické vzpomínky, často během jediného večera. S některými autory vnikl až bizarní vztah, ve kterém editor od autora telefonicky dílo objednával (protože jej nutně – a hlavně rychle – potřebuje) a autor tuto objednávku plnil, často během čtyřiařiceti hodin s tím, že zase něco napíše, až bude editor potřebovat. Pro mnoho autorů nebylo větším problémem takto fungovat. Tvořili totiž z přetlaku, často měli svá díla již rozmyšlená předem, nosili je v hlavě a čekali na impuls k jejich zapsání.

Zajímavé jsou pohnutky, které autory k tvorbě samotné vedou. Pokud bych se měl pouštět do mnohdy nešťastné generalizace, starší a zkušenější autory často k tvorbě vede právě snaha o rozvoj romského jazyka, potažmo i literatury. Například Ilona Ferková zapisuje příběhy obyčejných lidí ze svého okolí, aby je jako kronikářka uchovala pro romského i neromského čtenáře. Poukazuje v nich na problémy, které jsou nezřídka příčinou třenic mezi Romy a majoritou, pramenící z nepochopení a zkratkovitého uvažování. Většinu starších autorů motivuje také

6 Všechny dopsané díly tohoto cyklu vyšly v českém překladu Lady Vikové: Ferková, Ilona, 2011. Kaštánek. In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, vol. 11/2011, s. 21–26.

snaha poukázat na již upadající tradice, které vnímají jako pozitivní součást romské kultury. Svým psaním se snaží docílit toho, aby majorita prostředí, ze kterého autor pochází, pochopila, a oni tak přispěli k porozumění a usmíření dvou zneprátelených světů. Romskému čtenáři zase ukazují mizející svět pohostinnosti, sounáležitosti a lidské vřelosti, poskytují mu útěk od každodenních starostí a na mladší generaci potom takto apelují, aby se tradičních romských hodnot nevzdávala a našla si k nim cestu. U mladších autorů jsou pohnutky ale často jiné. Přestože je například Martin Oláh synem již zavedeného romského autora Vlada Oláha, jeho psaní je zejména podmíněno jeho intimními pocity, ze kterých se chce ve svých existenciálních verších vypsat. Podobně ke své tvorbě přistupují také Monika Kováčová nebo Renáta Berkyová. Ačkoliv Iveta Kováčová v rámci projektu publikovala text, ve kterém podobně jako starší a zavedení autoři popisuje mizející svět *romípen*, její další prózy jsou spíše spirituálního charakteru, zabývá se například reinkarnací, životem po životě. Prioritou této mladší generace autorů tedy není rozvoj písemného romského projevu jako takového (navíc sami píší primárně – i když ne výlučně – v majoritním jazyce), ale potřeba podělit se o své intimní prožitky. Zároveň právě oni často odmítají nálepku „romského autora“.

3.2. Reakce čtenářů

Do začátku roku 2011 bylo do rubriky *Šukar laviben le Romendar* umístěno celkem 38 literárních děl (povídka a básnických souborů).⁷ Ty si na stránkách sdružení ROMEA otevřelo celkem 56 985 čtenářů. To znamená, že každé z děl si v průměru přečetlo na 1 500 návštěvníků tohoto serveru. To poukazuje na nesporné výhody virtuálního prostoru, který je přístupný většímu množství čtenářů na rozdíl od knižních publikací. Vydávání děl romských spisovatelů na internetu tak může zacílit i na romské čtenáře, a tím mimo jiné podpořit například jejich kompetenci ve čtení romsky psaných textů. Ze své zkušenosti vím, že v dnešní době celá řada romských rodin vlastní počítač s internetem (včetně osobního profilu na sociální síti Facebook), případně má k němu přístup v některé z internetových kaváren a této možnosti využívá (a to jak v případě ekonomicky stabilnějších, tak sociálně slabších rodin).

Čtenáři mají možnost formou speciálního diskusního plug-inu sociální sítě Facebook přidávat k publikovaným příspěvkům na stránkách Romea.cz své komentáře. Těch bylo do výše uvedeného data pod literární tvorbou romských autorů uveřejněno 139. Některé z nich jsem se rozhodl do tohoto textu zařadit, v needitované formě.

⁷ Do rubriky byly už po skončení projektu dále přidávány literární díla publikovaná nově i na stránkách časopisu *Romano vodi* a díla autorů, kteří měli zájem bez nároku na honorář na stránkách Romea.cz svou tvorbu uveřejňovat.

Většinou se jednalo o několikaslovnou zpětnou vazbu čtenářů na uveřejněné dílo. Do té se často zapojovali také právě romští čtenáři:

- *Krásne napísané a pri čítaní vyfrkuje i sopol od smiechu, ale tú asentírku ti Gejzko nezávidím, som rada, že som sa narodila, ako žena.*⁸
- *Vážená pani, Vaše povídky jsou velmi příjemné na čtení. Jsou zajímavé a držím Vám palce při dalším vydání. S úctou Jan Rác, badatel romské kultury*⁹
- *jájjj pani Eliášová hababa,já se málem počürala smíchyyy,bolí mě pusa od smíchu hababa.To bylo suprový opravdu,moc hezký...*¹⁰

Řada romských čtenářů připojovala také komentáře a osobní vzkazy autorům přímo v romštině:

- *Sukar paramisi/ kaja karacona tumenge prajina v bary bach a savre amare romenge,kaj telen saste a bachtale.*¹¹

Někteří připojovali své vlastní postřehy a prožitky, kterými na uveřejněná díla navazovali:

- *Jak jsou ty naše životy stejné, podobné. I ta vojna. U nás v kasárnách byl jeden major, který ani snad nevěděl odkud pochází. Když mluvil vypadalo to jako když mluví najednou slovensky, maďarsky, česky a polsky dohromady....a to byl velitel útvaru. Při jeho projevu na tribuně jsme nevěděli jak zdržet smích. Jedno bylo jisté, přišli rusové s velkými barevnými čepicemi a on jim pochodoval v ústrety, naproti jako ve filmu Černí Baroni.....kapitán Haluška, habahabab. Když jsem tento film viděl poprvé po revoluci...hned jsem si vzpoměl na tohoto maškara.....Po 89“ ho zavřeli za znásilnění mladitstvé.*¹²
- *opravdu nádhera,moc Vám děkuji,také mám uzasné rodiče a měla sem skvělou babičku, která už též nežije.Romská žena mi dala život,gadžové mi však dali vzdělání a teplo domova a lásku, která ve mě je od malinka.díky všem dobrým lidem:-) a Bohu!*¹³

8 Lýdia Kotlárová, 21.12.2010; komentář k povídce Gejzy Horvátha „Já a oni“.

9 Jan Rác, 12.11.2010; komentář k povídce Evy Danišové „O mém dědečkovi“.

10 Bábinka Perlí, 6.11.2011; komentář k povídce Ireny Eliášové „I stalo se...“

11 Ajinka Kadlecka – Liverpool, 17.11.2010; komentář k povídce Emila Ciny „I takový může být Štědrý den“.

12 Ladislav Bílý, 21.12.2010; komentář k povídce Gejzy Horvátha „Já a oni“.

13 Kacenkaterenziemikanova Mikanová, 19.1.2011; komentář k textu Jana Horvátha „O mém tátovi“.

Renata Berkyová, Praha 2011 |
foto Lukáš Houdek

Monika Kováčová, Bratislava 2010 |
foto Lukáš Houdek

Webové stránky ale také poskytly prostor samotným romským autorům, aby mohli na zpětnou vazbu na svá díla reagovat, děkovat svým čtenářům za povzbuzující vzkazy, případně aby pročetli díla svých kolegů spisovatelů a vzájemně si svou tvorbu hodnotili:

- *Vlado, moc hezké. Bůh ti žehnej i tvé rodině!*¹⁴
- *Líbí se mi to je to moc zajímavé psaní.*¹⁵
- *Milí čtenáři, jsem potěšena, že vás mé povídky oslovily. Je to pro mne motivace pro další psaní.*¹⁶
- *Jsem moc ráda, že se Vám moje povídky líbí, d..y za komentáře...*¹⁷

O tom, že někteří Romové publikované příspěvky četli v romštině, svědčí některé jejich komentáře, ve kterých vyzdvihují romský písemný projev toho kterého autora. To do jisté míry může vyrovnávat shora uvedené tvrzení, že samotní mluvčí romštiny dávají při bilingvním vydání přednost českému / slovenskému překladu. Současně je například s ohledem na zkušenosti Heleny Sadílkové při vydávání antologie *Čalo vod'i / Sytá duše* (Houdek, 2011: 2-7) (a samozřejmě

14 Jan Horváth Döme, 16.12.2010; komentář k básnickému cyklu Vlada Oláha „Odešla mi moje milá“.

15 Gejza Horváth, 11.1.2011; komentář k povídce Eriky Olahové „Útěk“.

16 Jana Šídloň Hejkrliková, 22.1.2011; odpověď Jany Hejkrlikové na komentáře čtenářů ke své povídce „Paskuda“.

17 Irena Eliášová, 6.11.2011; odpověď Ireny Eliášové na komentáře čtenářů ke své povídce „Zánět“.

i dalších) s podivem, že se neobjevil jediný komentář, který by negativním způsobem hodnotil autorem používanou romštinu – s ohledem na různorodost jejich nářečí a dialektů, zejména potom ani v případě překladů povídek a poezie Karola Lazára do olašské romštiny.

- *Devloro shukar lavorame palikeraw tumenge shukar shukar vakera bin adaj me kamaɔ !!!The kampsahi vakerasi Rromane na bistras na mukhas amare chib lavora phurikane Phurani me kamaɔ !! Bares bida immar Ungrikake Ungrika Rroma chak 5% the vakarel amare chib Achen Devleha*¹⁸
- *Sukar amary duma / pre amaro vakeryben nane niko pherasuni duma/amare gila mek sukareder he o lava/ sukaryben.*¹⁹
- *Šukar duma!*²⁰

V některých případech vznikla pod publikovanými díly bouřlivá diskuse. Jedna z nich se například odehrávala pod vzpomínkovým vyprávěním Evy Danišové s názvem „*Limali chajori sar raklori / Usmrkaná holčička jak panenka*“, kdy jeden z neromských čtenářů při prolétnutí romské verze povídky objevil z jeho pohledu výhradně české slovo „škola“ a snažil se na něm ukázat, že romština není svébytným jazykem, ale pouhou hantýrkou bez vlastní slovní zásoby. Druhou větší diskusi vyvolala mytologická pohádka Karola Lazára s názvem „*Kávošo Rom, kálo žukel / Hnedý Cigán, černý pes*“ (Lazár, 2011) odehrávající se na území Indie, ve které autor vypráví o jedné velké lži, kvůli které byli Romové neprávem z Indie vyhnáni. Někteří Romové v reakci na pohádku přicházeli s vlastními pohledy na indickou historii Romů.

- *Károlko, my jsme Domové správně v Indii nazýváni. V Česku chybou při přepisu místo „D“ se píše „R.“ Hudbou a dalšími se živilí kmeny na Jihu Indie- Drávidské kmeny-Olaši.My Rumungři jsme ze států kolem Pandjábí(Pandžáb) tj. sever Indie.Patříme do skupin nedotknutelní! Žádný cigán není černý, ale jen hnědý tmavě či slabě!Černý je černocho(viz zákl.slova čern v podst.jménu)! Je to dáno koncentrací amynokyseliny melatoninu v těle! Těž také spánkový hormon! Jeho hladina se zvyšuje se sníženou HLADINOU DENNÍCH PAPERKŮ.*²¹
- *V Česku to není chyba, mám na mysli Rom x Dom, jde jen o lingvistickou změnu souhlásky „D“ na „R“ v Evropě a na dálném východě „L“. Také se říká že v Indii jsou Domové, v Asii Lomové a v Evropě Romové. Dokonce je tato změna dokázána např. slovo lžíce doj – loj – roj. Mohu se zeptat, kde jste dospěl*

18 Géza Manushno Dányi, 17.1.2011; komentář k cyklu poezie Renáty Berkyové „Slečna“.

19 Ajinka Kadlečka – Liverpool, 18.11.2010; komentář k povídce Emila Ciny „Jen tak“.

20 Jaroslav Šimůnek, 15.11.2010; komentář k povídce Emila Ciny „I takový může být Štědrý den“.

21 Nikola Stefan, 4.7.2011; komentář k pohádce Karola Lazára „Hnedý Cigán, černý pes“.

Jan Horváth, Döme, Brno 2010 |
foto Lukáš Houdek

Ilona Ferková, Rokycany 2010 |
foto Lukáš Houdek

*k závěru, že olaši patří k drávidským kmenům a Rumungre nedotknutých?*²²

Řada čtenářů obzvlášť vyzdvihovala vzpomínková vyprávění vracející se do minulosti, které oslavují a v některých případech také idealizují dřívější způsob života Romů. Pozitivní ohlasy na taková vyprávění jsme zaznamenali zejména v době etnických nepokojů na Šluknovsku, které negativně ovlivnily život Romů po celé zemi. To může do určité míry poukazovat na potřebu úniku do dob minulých, kdy se ještě „žilo jinak“ a lidé drželi pospolu.

- *užasný, když sem byl malej kluk a v televizi byla jen komančská propaganda, tak se při svitu svíček vyprávěli paramisy (pohádky, bajky) chtělo by to víc příběhu hlavně od starší generace, protože ty příběhy byli i ze života a bylo v nich hodně moudrosti...*²³
- *no takové vyprávěnky se dříve vyprávěly stále, tato je fakt povedená... hahah*²⁴

22 Michal Mižu Mižigár, 5.7.2011; reakce na výše uvedený komentář Nikolý Štefana k povídce Karola Lazára „Hnedý Cigán, čierny pes“.

23 Andrej Duráško, 8.10.2011; komentář k povídce Ilony Ferkové „Kaštánek – Dříví“.

24 Marcela Baloghová Čonková, 8.10.2011; komentář k povídce Ilony Ferkové „Kaštánek – Dříví“.

3.3. Složení textů

Koordinace takového projektu, jakým *Šukar laviben le Romendar* je, dává člověku jedinečnou příležitost získat určité (i když kusé) povědomí o tom, jaká literární díla romských autorů v současné době vznikají, jaké jsou jejich pohnutky k psaní a v jakých podmínkách spisovatelé tvoří. Ti, pro které byl právě tento projekt impulsem k tomu, aby opět vzali tužku a papír do svých rukou, často posílali ukázky své tvorby hned několik, ze kterých potom vzešel finální výběr povětšinou dvou publikovaných textů. Irena Eliášová, která je v současné době dle mého názoru nejproduktivnější autorkou co do množství napsaných a otištěných textů, jich poslala téměř dvacet. Emil Cina potom během mých návštěv obracel ve svém obývacím pokoji šuplíky a téměř bezradně prohledával útroby svého počítače, aby posléze svým sugestivním přednesem předčítal objevené humorky, pohádky a poezii.

K mému překvapení se mezi publikovanými texty objevila jen jedna pohádka, jako zástupce tohoto dříve nejdůležitějšího formalizovaného slovesného žánru. V již zmíněné pohádce „Trastoro/Želízko“ (Cina, 2010) vzdává Emil Cina hold jednomu z hlavních tradičních romských povolání, kovářství. Drtivá většina textů, kterou zapojení autoři poskytli, by se dala nejspíše zařadit do kategorie *vakeriben*, tedy neformální povídání o běžných každodenních situacích, na které se nevztahuje pevně daná konstrukce, užívání určitých zažitých formulí apod.

Někteří autoři se svými díly snaží odpoutat od každodenních problémů, zachytit někdy tragikomické situace z vlastního každodenního života v krátkých humorných útvarech, které se krom pobavení mohou snažit ukázat čtenářům Romy v jiném světle, než ve kterém je vykreslují majoritní média. Odehrávají se totiž v různorodém prostředí města, kde každý zažívá různé věci. Irena Eliášová ve své povídce „Zánět“ (Eliášová, 2010) například popisuje zážitek z čekárny u lékaře, Gejza Horváth zase v povídce „Já a oni“ (Horváth G., 2010a) vzpomíná s humorem jemu vlastním na potupu a těžké časy, které zažíval na vojně. Erika Olahová, známá především jako autorka jedinečných hororek, ve své situační komedii „Sedmé patro“ (Olahová, 2010a) vzpomíná na bujarou oslavu svých třicátých narozenin. Povídky Emila Ciny se často krom svého humorného nádechu vyznačují vyzdvihováním tradičních romských hodnot, přičemž autor projevuje lítost nad jejich postupným ústupem: „*Tato práce byla velice krásná, i za nouze dávala lidem obživu a Romové tenkrát, i díky ní, drželi více při sobě. Je velká škoda, že se kovařina pomalu vytrácí a vytrácí se i to naše romipen.*“ (Cina, 2010). Obdobný charakter má i nostalgický text Gejzy Horvátha „Já a Vánoce“ (Horváth G., 2010b), kde vzpomíná na tradiční oslavu vánočních svátků v romské osadě na Slovensku a její výrazný posun v dnešní době v českém prostředí. Horváth vedle toho povídku pojímá jako revizi vlastního života, smířování se se stářím a novými rolemi, které mu jeho okolí přisuzuje.

Zlatica Rusová, Bratislava 2010 |
foto Lukáš Houdek

Pavla Cicková, Bratislava 2010 |
foto Lukáš Houdek

Velká část zaslaných a zveřejněných textů jsou vzpomínkovými vyprávěními věnovanými výrazným osobám, jež se zapsaly do života jednotlivých autorů nebo do života lokality, ve které vyrůstali. Často opět vyzdvihují dřívější způsob života Romů, vzájemnou sounáležitost, postupně vytrácející se *romipen* apod. Eva Danišová tak ve svých vzpomínkách vzdává hold své podnikavé babičce, u které strávila dětství – na pozadí neustálých sporů mezi babiččíným praktickým smýšlením a bohémským pojetím života Eviččina světáckého dědečka. Janko Horváth zase s velkou úctou a spíše publicistickou formou v textu „Pal miro dad/ O mém tátovi“ (Horváth J., 2011) vzpomíná na velkou osobnost a vliv svého otce. Osobnost své moudré babičky, která „žila s Bohem, romskou tradicí a hrdostí v srdci každý den“ obdobně ve svých textech oslavuje Jana Hejkrliková (Hejkrliková, 2011). Ta ve svých vzpomínkových vyprávěních kromě humorných konfliktů tradice vyznávající babičky s nastupujícím moderním světem reflektuje také pro Romy zdrcující dopady asimilační politiky komunistického režimu – ať už například v povídce „Kampel mange ajsi škola?/ Potřebuju takovou školu?“ (Hejkrliková, 2008) nebo v později psaném textu o odebrání dětí na převýchovu „Ztracený syn strejda Šándor“. Oproti tomu v již výše zmíněném povídkovém cyklu „Kaštánek“ Ilona Ferková kromě žertovných vzpomínek na určité reálné postavy také sahá do svědomí všech rokycanských Romů, zejména potom Kaštánkovy rodiny, která se o oblíbeného vypravěče odmítá postarat a nechá ho mrznout v prázdných sklepích.

Zlatica Rusová ve vyprávění „Romane romňa/ Rómske ženy“ (Rusová, 2010) oživuje příběh své matky z konce druhé světové války, která byla společně

s dalšími dívkami z romské osady brutálně znásilněna ruskými vojáky. Dotýká se tak zásadních historických událostí, které měly vliv na život Romů na Slovensku (a v některých případech byly i jedním z důvodů migrace do Čech) a podává tak jedinečné svědectví o charakteru některých později oslavovaných osvoboditelů.

Bývalá hlasatelka České televize Iveta Kováčová, která se svou prózou prostřednictvím *Šukar laviben le Romendar* debutovala, zase v rámci projektu publikovala vzpomínkovou prózu *Cesta domů* (Kováčová, 2011a), ve které místy až idealisticky líčí své dětství prožité na statku v severních Čechách, jedinečným způsobem popisuje postavy svých rodičů a příbuzných a zachycuje odcizení po přestěhování rodiny do velkoměsta, kde se musela naučit žít podle jiných pravidel.

Stejně jako výše zmínění prozaici, i někteří autoři poezie prostřednictvím svých básní oslavují život v romské osadě, sepjetí s přírodou a semknutost rodiny, kde každý má své jasně vymezené místo (např. Pavla Cicková, Karol Lazár apod.). Někteří autoři se místy dostávají i do roviny romantického stereotypu „svobodného Cikána“ a pohybují se tak na hranici literárního klišé. Jiní autoři se prostřednictvím svých básní vyrovnávají s komplikovanými vztahy mezi Romy a majoritní společností, hledají své vlastní místo a možné důvody současného stavu věcí, včetně možného východiska. Jejich poezie má potom v některých případech silně angažovaný až aktivistický nádech, apeluje na Romy, aby ochraňovali a ctili tradiční romské hodnoty. Takový apel je patrný zejména v poezii Janka Horvátha nebo Karola Lazára.

Zejména mladší autoři však přicházejí s individualizovanou poezií a zcela autonomními náměty, které někdy vycházejí z jejich životní zkušenosti, někdy jsou smyšlené. Existenciální text Karola Lazára „Kálo d'ejš/ Čierny deň“, je například inspirován skutečnou událostí (Lazár, 2010b). Na fiktivním základu se naopak rozvíjí námět hororového, místy až mysteriózního příběhu Eriky Olahové „Útěk“, ve kterém nebezpečné nestvůry postupně vyvražďují obyvatele jednoho malého města (Olahová, 2010b).

Pozoruhodná je co do formátu povídka Ivety Kováčové „Jako dvě žvýkačky“ (Kováčová, 2011b), kde autorka téměř reportážním způsobem zachycuje proměny vztahu jedné partnerské dvojice, a zakončí je nečekaným vyústěním. Překvapivá a v romské literární tvorbě velmi ojedinělá je také otevřenost autorky coby Romky v popisu sexuálních scén.

Ve své upřímnosti a civilnosti je jedinečná poezie Renáty Berkyové, která na stránkách www.romea.cz uvedla několik svých starších milostných básní (Berkyová 2010a, b). Ta se díky projektu dostala do širšího povědomí veřejnosti i literárních kritiků a stala se tak častým hostem festivalů poezie, kde reprezentuje mladou romskou básnickou tvorbu.

Jistým překvapením byla velmi intimní básně Vlada Oláha „Mukľa man mri romňi/ Odešla mi moje milá“, ve které se autor vyrovnává se smrtí své manželky (Oláh, 2010). Oláh ve své dřívější tvorbě publikoval převážně básně s nábožen-

skou tematikou, případně básně angažované a milostné – ty ale byly na rozdíl od poezie uvedené na www.romea.cz obecnějšího rázu, nebyly tak konkrétní. I další básně, které uvedl spolu s ní, bilancují jeho dosavadní život.

3.4. Autorská čtení

Sdružení ROMEA se po dokončení projektu rozhodlo posunout informace o existenci a podobě romské literární tvorby do veřejného prostoru i jiným způsobem. Z portrétních fotografií většiny autorů zapojených do *Šukar laviben le Romendar*, které jsem během návštěv literátů pořizoval, byla vytvořena putovní výstava s názvem *Lačho lav sar maro/ Dobré slovo je jako chleba*, která je prezentována zejména v literárních kavárnách a knihovnách. Součástí výstavy jsou také informace o jednotlivých autorech a úryvky z jejich díla.²⁵

Zpočátku jako doprovodný program byli na vernisáži výstavy zváni romští autoři, aby čtením povídek, které byly v rámci projektu publikovány, výstavu zahájili. Hned při prvním uvedení výstavy bylo ale zřejmé, že zájem veřejnosti o přímý kontakt s autory není zanedbatelný. V malých prostorách pražské kavárny Jericho bylo „narováno“ k prasknutí a mezi posluchači zasedli jak romisté, romští aktivisté nebo obyčejní kolemjdoucí, tak literární kritici. Proto vyvstal nápad takové komponované večery (čtení a diskuse) opakovat častěji a dát tak široké veřejnosti možnost se s romskou literaturou a jejími autory blíže seznámit.

Taková čtení jsou (kromě dalšího informování veřejnosti) dle mého názoru zásadní především pro romské autory. Na čteních zažívají pocit zadostiučinění, roste jejich sebejistota a radost z možnosti veřejně prezentovat svou tvorbu publiku, které jí otevřeně naslouchá a živě na ni reaguje. Autorská čtení jim tak poskytují přímou zpětnou vazbu, pro autory z rozličných míst České republiky mohou být i možností sejít se, diskutovat o své tvorbě a získávat rady a inspiraci, například v používání romštiny. Několikrát jsem byl svědkem takových debat, kde si autoři vzájemně před začátkem čtení radili, jak který český výraz vyjádřit romsky místo použití přejímky z češtiny nebo slovenštiny. Taková setkání se tak mohou stát i platformou pro šíření a rozvoj romských neologismů.

Autorská čtení také dobře ilustrují fakt, že způsob vnímání romské literární tvorby Romy a Neromy se může různit. Tam, kde neromský posluchač nevidí žádnou zvláštní pointu a napjatě čeká strhující vyvrcholení, se leckterý romský posluchač začíná popadat za břicho. Nejabsurdnější situace v tomto ohledu asi nastala v pražském Domě čtení, kde přítomní romští posluchači při čtení jedno-

25 O výstavu je nečekaně velký zájem. Doposud byla uvedena v pražské kavárně Jericho, na festivalu Kladenské dvorky, v pražském Domě čtení, Památníku Lety u Písku nebo Knihovně Václava Havla a ozývají se další subjekty, které chtějí expozici hostit (Památníky Lidice a Ležáky nebo Muzeum romské kultury v Brně).

ho z dílů „Kaštánka“ Ilony Ferkové nejprve zadržovali smích (který vycházel už jen z romské přezdívky hlavní postavy), později už se ale neudrželi a tak se až do konce její prezentace ve stále kratších intervalech ozýval hlasitý řehot. Tomu se potom neubránila ani samotná Ilona Ferková, a tak si v průběhu i ona musela utírat slzy od smíchu, přestože četla poměrně tragickou povídku. Neromští posluchači jen kroutili hlavou a některým z nich bylo vidět na tváři rozčarování a podráždění. Obdobná situace se potom opakovala při Ilonině čtení na vernisáži v rokycanském Muzeu Dr. B. Horáka, kde většinu osazenstva plného přednáškového sálu tvořila romská mládež.

4. Závěr

Projekt *Šukar laviben le Romendar* sdružení ROMEA ukázal na dosud nevyužitou možnost šíření a rozvoje romské literární tvorby po internetu, zejména z důvodu nízkých nákladů na realizaci takových projektů, snadné dostupnosti pro čtenáře a možnosti rychlé zpětné vazby. Ukázal, že samotní Romové mají o díla romských autorů zájem a že mohou sloužit vedle rozvoje jejich kompetence v romštině také k upevnování jejich národní hrdosti a sebevědomí. To je důležité zejména v dnešní době, kdy celá řada médií společně s politiky vedou protiromská tažení, která mají za následek vzplanutí etnických konfliktů v různých částech země. Poukázat na fakt, že romština je plnohodnotným jazykem, ve kterém vznikají unikátní literární díla, považují za klíčové.

Otázkou může být, zda bude sdružení ROMEA v podobných projektech pokračovat, zda bude rozvoj romské literatury v centru jeho zájmu i nadále. Takové projekty, jež mají zapotřebí odpovídající odborné znalosti, jsou totiž často spojeny s určitými jednotlivci, s jejichž odchodem také často mizí motivace v těchto činnostech pokračovat. Nemá se jim potom kdo věnovat (minimum zaměstnanců proromského neziskového sektoru má romistické vzdělání nebo je kompetentních v romštině). V neposlední řadě jsou také závislé na finančních dotacích. Sdružení se často nechtějí (a možná ani nemohou) věnovat projektům, na které nemají potřebné finance, tudíž by byly nadstavbou nad rámec běžné, placené práce. To byl také kámen úrazu zpočátku slibné literární Ceny Mileny Hübschmannové, kterou ROMEA vyhlásila roku 2006 v reakci na její tragické úmrtí. Cena měla podnítit známé i neznámé romské autory, aby se utkali v klání o nejpodařenější prózu a poezii v romštině. Z těch nejlepších, které vybrala odborná porota, byla v roce 2008 vydána malá, co do editorské práce značně odbytá, sbírka *To nej z literární soutěže Mileny Hübschmannové* (eds. Balážová, Steklá, 2007), ve které se objevily texty z jejich jediných dvou ročníků.

Projekt *Šukar laviben le Romendar* podpořil samotné autory, kteří dodnes posílají svá díla a žádají o jejich uveřejnění na stránkách www.romea.cz, případně v ča-

sopise *Romano vodi*. Ten také nově začal v každém čísle od roku 2011 uvádět v rubrice Literární zápisník vždy jedno dílo vybraného romského autora v romsko – české/ slovenské verzi. Dá se říct, že většina z těch, kteří se cyklu *Šukar laviben le Romendar* účastnili, dnes na práce publikované na www.romea.cz dále navazují. Je proto dobré jejich nadšení a elánu využít a nenechat je opět upadnout do letargie a pocitu marnosti, ze kterého se někteří z nich teprve nedávno probudili.

Bibliografie

- Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. 2006. Praha: GAC.
- BALÁŽOVÁ, Jarmila, STEKLÁ, Radka eds. 2007. To nej z Literární ceny Mileny Hübschmannové. Praha: ROMEA.
- BERKYOVÁ, Renáta. 2010a. Autobus. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/renata-berkyova-autobus>
- BERKYOVÁ, Renáta. 2010b. Slečna. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/renata-berkyova-slecna>
- CINA, Emil. 2010. Trastoro / Želízko. Dostupné z: [at http://romea.cz/cz/zpravy/emil-cina-zelizko](http://romea.cz/cz/zpravy/emil-cina-zelizko)
- DANIŠOVÁ, Eva. 2010. Limaľi čhajori sar rakľori / Usmrkaná holčička jak panenka. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/eva-danisova-usmrkana-holcicka-jak-panenka>
- ELIÁŠOVÁ, Irena. 2010. Zánět. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/irena-eliasova-zanet>
- ELIÁŠOVÁ, Irena. 2011. O kham zadžal tosarla / Slunce zapadá ráno. In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, vol. 11/2011, s. 32-35.
- FERKOVÁ, Ilona, 2011. Kaštánek. In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, vol. 11/2011, s. 21-26.
- HEJKRLÍKOVÁ, Jana. 2008. *Kampel mange ajsi škola?/ Potřebuju takovou školu?.* In: Kramářová, J., Sadílková, H. (ed.). *Čalo vodi/ Sytá duše*. Brno: Muzeum romské kultury, s. 349-356.
- HEJKRLÍKOVÁ, Jana. 2011. Savi godi chudňom la phura datar / Jakou moudrost mi předala má babička. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/jana-hejkrlikova-jakou-moudrost-mi-predala-ma-babicka>
- HOUDEK, Lukáš. 2011. Psát, aby nás pochopili – rozhovor s Helenou Sadílkovou. In: *PLAV – měsíčník pro světovou literaturu*, vol. 11/2011, s. 2-7.
- HORVÁTH, Gejza. 2010a. Já a oni. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/gejza-horvath-ja-a-oni>
- HORVÁTH, Gejza. 2010b. Já a Vánoce. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/gejza-horvath-ja-a-vanoce>
- HORVÁTH, Jan. 2011. Pal miro dad / O mém tátovi. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/jan-horvath-dome-o-mem-tatovi>
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2000. Slovesnost a literatura v romské kultuře. In: *Černobílý život*, Praha, Gallery, s. 123-148.

- KOVÁČOVÁ, Iveta. 2011a. Cesta domů. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/iveta-kovacova-cesta-domu>
- KOVÁČOVÁ, Iveta. 2011b. Jako dvě žvýkačky. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/iveta-kovacova-jako-dve-zvykacky>
- LAZÁR, Karol. 2010a. Dieťa – pieseň naša. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/karol-lazar-dieta-piesen-nasa>
- LAZÁR, Karol. 2010b. Kálo dějs / Čierny deň. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/karol-lazar-cierny-den>
- LAZÁR, Karol. 2011. Kávošo Rom, kálo žukel / Hnedý Cigán, čierny pes. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/karol-lazar-hnedy-cigan-cierny-pes>
- OLÁH, Vlado. 2010. Mukľa man mri romňi / Odešla mi moje milá. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/vlado-olah-odesla-mi-moje-mila>
- OLAHOVÁ, Erika. 2010a. Sedmé patro. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/erika-olahova-sedme-patro>
- OLAHOVÁ, Erika. 2010b. Útěk. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/erika-olahova-utek>
- RUSOVÁ, Zlatica. 2010. *Romane romňal*/ Rómske ženy. Dostupné z: <http://romea.cz/cz/zpravy/zlatica-rusova-romske-zeny>
- SADÍLKOVÁ, Helena. 2006. Nalézání prastarých i nových romských hodnot. In: *Host – měsíčník pro literaturu a čtenáře*, vol. 4/2006, s. 29-33.
- SADÍLKOVÁ, Helena. 2012. Medailony – Ilona Ferková. In: *Druhá směna – Jak využívat literaturu a dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ, literární část*. Praha: ROMEA, s. 40-42.
- www.romea.cz